Samlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 103 1982

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00615-X (häftad)
ISBN 91-22-00617-6 (inbunden)
ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Almqvist & Wiksell, Uppsala 1983

Recensioner av doktorsavhandlingar

Marie-Christine Skuncke: *Sweden and European Drama 1772–1796. A study of translations and adaptations.* Acta Universitatis Upsaliensis. Historia litterarum 10. Almqvist & Wiksell International, Uppsala 1981.

Marie-Christine Skuncke presenterar sitt verk som »a revised version of a dissertation approved for the Ph.D. degree in February 1980 at the University of Cambridge».

En forskares vällovliga rätt att begränsa sitt material har förf. utövat med mycket fast hand. Titelns årtal anger den undersökta perioden grovt sett till tiden mellan Gustaf III:s revolution och Gustaf IV Adolfs tillträde till regeringen. Undersökningen har ytterligare inskränkts till att uteslutande gälla *talade* pjäser; de under gustaviansk tid viktiga genrerna opera och opéra comique faller alltså utanför ramen. Inte heller behandlar förf. tragedigenren. Vad som återstår är alltså komedi och *drame*. Till dessa genrer hör flera av Gustaf III:s pjäser, men kungens författarskap har tyvärr också uteslutits med motiveringen att det ställer speciella problem i fråga om källkritik och samarbete med andra dramatiker (s. 21). Slutligen faller inom ramen endast pjäser som uppförts på någon av de stenborgska teatrarna eller på Ristells scen som 1788 blev Dramatiska teatern; hovets och provinsens scener har alltså inte beaktats. Alla dessa inskränkningar är klart redovisade, men kanske kan man tycka att titeln lovar lite mer än texten håller. Trots denna kraftiga sållning av materialet har namnen på inte mindre än 141 komedier och 32 *drames* blivit kvar, varav 30% dock icke har återfunnits.

Klassicismens genretänkande var på gustaviansk tid fortfarande utomordentligt starkt rotat. I detta system var hybriden drame (domestic tragedy) svår att placera. I sitt försvar för den nya genren anför Carl Stenborg ironiskt ett av motståndarnas stående argument: »Är det en *Tragedie?* -- men jag gråter ej. En *Comedie?* -- men jag gäspar ju? -- I det fallet är det en Drame» (cit. s. 144). Genrebeteckningen var lika godtycklig på de tryckta pjäsernas titelblad som i teatrarnas annonser om sina föreställningar. Marie-Christine Skuncke för en givande diskussion kring de kriterier som figurerat i den livaktiga forskningen kring drame-definitionen och konstaterar att få av dem gäller undantagslöst: Den franska dramen utspelas sålunda inte alltid i borgerlig miljö men handlade om »nonheroic» privatpersoner; den var inte mera allvarlig än att den kunde tillåta »a gentle smile»; oftast – men inte alltid – var dramen avfattad på prosa och hade ett lyckligt slut; den i regel eftersträvade realismen inskränktes ofta av ett starkt romaneskt drag i intrigen. De enda kännetecken som aldrig fattades var sentimentaliteten och den moraliserande hållningen.

För de gustavianska författarna var en annan svår gränsdragning ännu viktigare, nämligen den mellan original, översättningar och så kallade adaptationer. På den berodde nämligen den ersättning författarna erhöll för sitt arbete. Gustaf III, vars mål var att skapa en nationell teater, förbjöd till att börja med Dramatiska teatern att över huvud taget uppföra översättningar, ett förbud som dock mjukades upp (1789). Teatern betalade emellertid långt sämre för översättningar än för adaptationer, dvs. bearbetningar av den utländska texten genom att nya scener eller roller infördes. (»Nothing was said, strangely, about the necessity of adapting the play to national conditions.») Följden av denna politik var naturligtvis att författarna föredrog att bearbeta sina texter. Så gjorde man också på Stenborgs teatrar trots att man där betalade översättningar och adaptationer på samma sätt. Bäst lönade det sig emellertid för författarna att få sina verk erkända som »original». Kraven härför var minst sagt liberala – »större delen av innehållet» skulle vara den svenske författarens uppfinning! Det säger sig självt att så obestämda kriterier skulle ge upphov till stridigheter. Den kunglige dramatikern själv råkade ut för att beslås med falsk ursprungsbeteckning för komedin Alexis Michaelowitz, som en recensent – ovetande om författarskapet – konstaterade vara inte ett original utan en imitation. Hela det godtyckliga systemet kritiserades starkt, bland andra av Kellgren som varmt pläderade för översättningar och verkade för att sådana skulle betalas rimligt. Denna sida av den gustavianska teatern belyses intressant i avhandlingen.

Ett annat avsnitt gäller »Censorship and Propaganda». Detta kan tyckas vara ett redan ganska välplöjt fält: Efter pionjären Levertin har Stig Boberg skrivit sin doktorsavhandling om Gustav III och tryckfriheten, därefter arbetet Kunglig krigspropaganda, vartill kommer ett par otryckta undersökningar av andra författare. Skuncke påpekar emellertid, att det viktigaste källmaterialet (Kellgrens och Clewbergs rapporter) endast gäller några få år (1786–88 och 1793). Inte heller hon har trots ansträngningar lyckats finna de förlorade aktstyckena. De slutsatser som kan dragas av anmärkningar i bevarade pjäsmanuskript är kanske inte så uppseendeväckande, men förf. går metodiskt igenom de olika typer av ändringar som kräves. Så t. ex. var religionen ett förbjudet ämne, och detsamma gäller den franska revolutionen; kungens och adelns ställning fick inte angripas; sedlig anständighet och språklig korrekthet måste iakttagas osv. Propagandan, som nämnes i rubriken, behandlas endast mycket kortfattat.

Avhandlingens sista kapitel behandlar översättningsmetoder, ett ämne som Thomas von Vegesack belyst i en otryckt licentiatavhandling. De svårigheter som översättarna hade att brottas med varierade naturligtvis enormt från genre till genre. En avgrund skilde det raffinerat eleganta språket i Racines alexandriner från de parisiska boulevardteatrarnas vardagsprosa, slarvig och fylld av

slang men i bästa fall så lättflytande och kvick som endast en eminent talför nation kunnat skapa den. Det svenska språket utvecklades visserligen snabbt under 1700-talet, men inte ens vid seklets slut var det rikt och smidigt nog för att på ett rättvisande sätt kunna återge de franska pjäsernas dialoger. Men kanske dömer eftervärlden för hårt – det är ju möjligt att 1700-talets svenskar inte alls uppfattade det samtida scenspråket som stelt och klumpigt. Gustaf III:s ihärdiga försök att förmå den svenska överklassen att acceptera modersmålet på scenen mötte dock en hel del motstånd. I vad mån teatern över huvud taget bidrog till språkutvecklingen är för övrigt en lika lockande som svårbesvarad fråga.

Dagens litteraturvetenskapliga avhandlingar behandlar oftast senare tiders litteratur. Denna reser för visso också svåra problem för forskaren, men det måste i rättvisans namn konstateras att Marie-Christine Skunckes material måste ha varit ytterst tidskrävande. Rec. kan av egen dyrköpt erfarenhet intyga, att det också krävs en hård beslutsamhet att kämpa sig igenom den ifrågavarande periodens överväldigande mängd av oftast träaktiga dramer på franska och svenska.

Även det svenska handskriftsmaterialet är svårbemästrat. Våra stora bibliotek och arkiv överflödar ju av brev från gustaviansk tid, och viktiga samlingar finns också på åtskilliga slotts- och herrgårdsarkiv. Forskaren är tvungen att göra ett urval för att täcka åtminstone de i sammanhanget viktigaste brevskrivarna. Marie-Christine Skuncke har gjort aktningsvärda ansträngningar i den vägen men har inte gått utanför UUB och huvudstadens många arkiv. I de senare kan man rimligtvis vänta sig att finna ämbetsmännens och de politiska instansernas skrivelser i teaterärenden, men att hitta rätt i de irrgångar som sådana papper råkat passera och spåra upp dem i sina gömslen kräver både skicklighet och tur. Förf. förefaller ha gjort sig stor möda i denna jakt för att om möjligt komplettera tidigare forskares fynd och har inte sällan lyckats.

Rec. är inte rätt person att fälla ett omdöme om avhandlingens engelska språkdräkt, men förf:s teknik att infoga svenska citat i den löpande engelska texten är inte alltid så lyckad: »Someone suggests that 'Boktryckaren' print 'någon liten Politisk Satire'» (s. 119). I gengäld intygas gärna att framställningen är beundransvärt klart och redigt uppbyggd.

Den som ställer upp djärva teser i sin forskning utsätter sig lätt för risken att beslås med grova misstag. Marie-Christine Skunckes avhandling är av annan natur. Metodiskt och pålitligt redovisar den resultaten av studiet av dramatexter och handskrifter av olika slag. Verket har på så sätt blivit ett värdefullt bidrag till den svenska teater- och litteraturhistorien. Läsaren hoppas på en givande fortsättning av detta lyckosamt inledda författarskap.

Lennart Breitholtz

Sten Torgerson: Översättningar till svenska av skönlitterär prosa 1866–1870 1896–1900 1926–1930. (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, 8.) Gbg 1982.

Sten Torgersons bokmarknadsundersökning om översättningar av fiktion till svenska 1866–1930 – försvarad i Göteborg i febr. 1982 – präglas av solid deskription men rymmer också, tilltalande nog, fixeringar av viktiga problem. Följande frågeställning vågar man kanske utnämna till en i viss mån bärande konstruktion för avhandlingsbygget: vilken vikt har nationers politiska maktposition för styrkan av översättningsströmmar till andra nationer? Eller nedtransponerad till undersökningens historiska scen: kan det visas att kastningarna i Tysklands politiska position i Europa från 1860-talet – styrkan efter segern över Frankrike 1871 – till 1920-talet – svagheten efter nederlaget i första världskriget – återspeglas i förändringar av de tyska översättningarnas kvantitativa betydelse på den svenska bokmarknaden? Och kan det visas att den omvända politiska konjunkturcykeln för Frankrike avsätter motsvarande spår i ned- och uppgångar i flödet av översättningar därifrån? Frågornas vikt för undersökningen framgår av att Torgerson träffat sitt val av år att studera med hänsyn just till dem (s. 19f., s. 103). Dvs. han har kartlagt utbudet av översatt fiktion under fem år omedelbart före det franska nederlaget 1871 (1866–70), fem år mitt under Tysklands politiska hegemoni (1896–1900) och slutligen fem år någon tid efter det tyska sammanbrottet (1926–30).

Enligt min mening visar de siffror Torgerson räknat fram rätt entydigt att strukturen på de svenska förlagens utgivning av fiktion har föga eller inget samband med de politiska styrkeförhållandena i Europa. Det är i och för sig ett givande utbyte av hans arbete. Torgerson anstränger sig emellertid att delvis tolka sina tabeller i motsatt riktning. I kap. 8 som behandlar fördelningen av översättningarna under mellanperioden 1896–1900, dvs. centrum för Tysklands politiska maktera, visar siffrorna att tyskarnas andel av den samlade volymen översatt fiktion – mätt i antal titlar – nu sjunkit från 23 % 1866–70 till endast 19 % (s. 63). Inte desto mindre »tycks» för Torgerson »delvis bekräftas här» en iakttagelse från Erland Munch-Petersen att »oversættelsernes kvantitet følger de sprog, som de kulturbærende kredse behersker» (s. 66). Eftersom Torgerson omedelbart innan utvecklat att tyskan fått sin ställning stärkt i de svenska högre skolorna decennierna före sekelskiftet – sålunda i takt med Tysklands politiska expansion – måste »bekräftelsen» innebära att de tyska översättningarna »egentligen» ökat – trots att procentandelen minskat. Att suggerera detta är inte lätt men man möter två varianter i den vägen. Den ena går ut på att resonera om absoluta tal i stället för procentsatser: »Det förstärkta tyska inflytandet tar sig synbara uttryck inom den översatta skönlitteraturen. Den tyska numerären har ökat betydligt: från 48 titlar till 126, fördelade på 82 auktorer. Det är en kraftig uppgång, även om den inte kan mäta sig med den engelskspråkiga» (s. 72f.; jfr också sammanfattningen s. 101). Det sista är förvisso sant. Antalet engelska titlar steg från 66 till 355 (och därmed ökade marknadsandelen från 32 % till 53 %; s. 50, s. 63). Men att göra jämförelser i absoluta tal mellan olika tidpunkter blir rätt vilseledande i en epok av snabbt ökande bokproduktion – Torgerson har själv räknat fram att man får en